

nem mestu je prvič objavljeno tudi slovito Kardeljevo pismo Ivanu Mačku z dne 1. oktobra 1942 (dok. št. 19), v katerem med drugim naroča: "Belo gardo uničujte neusmiljeno... Duhovne v četah vse postreljajte. Prav tako oficirje, intelektualce i.t.d. ter zlasti tudi kulake in kulaške sinove." Med prvič objavljenimi dokumenti velja opozoriti še na pismo Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča z dne 18. februarja 1943 krščanskim socialistom v Ljubljano (dok. št. 129), v katerem očitata krščanskim socialistom izkořiščanje Osvobodilne fronte za utrjevanje lastnih skupinskih pozicij in zapostavljanje skupnega boja, ali pa na pismo poverjenika izvršnega odbora OF in centralnega komiteja KPS za Primorsko dr. Aleša Beblerja z dne 20. aprila 1943 tajniku Jugoslovanskega odbora iz Italije dr. Ivanu Rudolfu (dok. št. 135), s katerim ga skuša pridobiti za OF.

Kljub v podnaslovu naznačenemu širšemu časovnemu razponu pa glavnina dokumentov izhaja iz jesenskega obdobja leta 1942, ki ga je označevalo prilagajanje delovanja vodstva odporniškega gibanja novim razmeram, ki so nastopile po siloviti italijanski ofenzivi poleti 1942. Le-ta je povzročila krizo v odporniškem gibanju tako na politični kot vojaški ravni, odporništvu pa je bilo soočeno še z oboroženim nastopom protirevolucije oziroma stanjem državljanske vojne. Ukrepi vodstva za konsolidacijo razmer, kar je tudi rdeča nit vseh dokumentov iz tega obdobja, so zadevali reorganizacijo partizanske vojske in stopnjevanje njene bojne učinkovitosti ter ofenzivnosti, pri čemer naj bi začasno postale glavni cilj njenih napadov postojanke vaških straž. Na političnem področju so bili ukrepi usmerjeni k utrditvi enotnosti in razširitvi OF, s čimer je povezan sklic vrhovnega plenuma OF in konference Delavske enotnosti novembra 1942 v Ljubljani ter poskusi pridobiti za OF politično sredino. Med dokumenti iz tega razdobja velja posebej izpostaviti troje obsežnih poročil, ki so jih decembra 1942 poslali Kardelj, Kidrič in Boris Kraigher centralnemu komiteju KPJ (dok. št. 125, 126, 127) in podajajo obširno analizo odporniške akcije in političnih procesov v Sloveniji leta 1942, s poudarkom na Ljubljanski pokrajini.

Vida Deželak Barič

Lisa Rettl, Werner Koroschitz, Ein korrekter Nazi : Oskar Kraus : NS-Oberbürgermeister von Villach : Kärntner Erinnerungsk(r)ämpfe. Villach/Beljak: Edition Kärnöl - Klagenfurt/Celovec: Drava 2006, 229 strani, ilustrirano.

To knjigo je izzval sprehod. Novi spomenik je zmotil oba avtorja in ju spodbudil k obširnemu raziskovanju. Spomenik je poklon Oskarju Krausu, "brambovcu in akcijskemu vodji koroškega hajmatdinstina za Beljak". Vendar Kraus ni bil niti "aksijski vodja koroškega hajmatdinstina za Beljak" ("KHD Einsatzleiter Villach") niti sicer vidna oseba iz časa plebiscitnih bojev po prvi svetovni vojni, kot je ugotovil direktor Beljaškega mestnega muzeja Dieter Neumann v poteku razprav okoli spomenika. Na funkcijo, ki jo je Kraus dejansko izvrševal, pa na spomeniku ni bilo nobenega namiga. V letih 1938-45 je bil namreč nacistični nadžupan Beljaka. Vendar to dejstvo ni motilo nikogar, ki se je s spomenikom in zgodovino njegovega nastanka ukvarjal.

Lisa Rettl je v pričujoči publikaciji raziskovala, kako je leta 2002 sploh še mogel nastati tak spomenik in zakaj se nihče od odgovornih ni obregnil ob nacistično preteklost na ta način počaščenega. Werner Koroschitz pa se v svojem prispevku približuje osebnosti Oskarja Krausa. To pa ni bilo lahko. Naletel je, kot uvodoma pišeta avtorja, "na zid molka". Ni pa molčala Krausova priženjena nečakinja, Lea Kraus. Živi na Dunaju in poseduje zapuščino Oskarja Krausa (1887-1973). Ta je leta 1965 zapisal svoje obširne spomine, ki jih je sam poimenoval "Moj življenjepis". Tvorijo tretji del pričujoče publikacije.

Omenjeni spomenik je del tiste krajinske opreme, ki naj bi nastala ob dravski kolesarski poti med Baškim jezerom in Labodom. Ta del kolesarske poti naj bi, po zamisli koroškega deželnega glavarja Jorga Haiderja, s sredstvi tako imenovanega plebiscitnega daru zvezne vlade iz leta 2000 ob priložnosti osemdesetletnice koroškega plebiscita preuredili v "kolesarsko pot v spomin na plebiscit". Haider je hotel, da so pri oblikovanju bili udeleženi tako koroški zgodovinarji (Claudia Fräss Ehrfeld iz Koroškega zgodovinskega društva, Alfred Ogris iz Koroškega deželnega arhiva in Gernot Piccotini iz Koroškega deželnega muzeja) kot tudi koroški umetniki. Dejansko, tako dokumentirata Rettl in Koroschitz, pa sta bili vključeni tudi združenji Zveza koroških brambovcev in Koroški hajmatdinst, oziroma so, kot v beljaškem primeru, te organizacije določale, česa se je treba spominjati. Zgodovina tega spomenika je tudi šolski primer za to, kako je na Koroškem mogoče stilizirati v nacizem vpletene osebnosti po obvoznici "obrambni boj" v "domovini zveste junake".

Rettlova se zato v svojem prispevku ukvarja predvsem z s pripovedovanji vezanimi na 10. oktober 1920 ("obrambni boj in plebiscit"), obeleževanjem koroškega deželnega praznika (posebno v letih 1930 in 2000) in njegovimi instrumentalizacijami po politiki in s strani t. i. "domovinskih" organizacij, ki so, tako Rettlova, neke vrste "vlada v senci" in tako bistveno prispevajo h koroški politiki glede na gojitev zgodovinske zavesti. Rettlova v svojem prispevku daje v razpravo tezo, da koroški deželni praznik, njegovi rituali spominjanja in posredovanja izkazujejo specifično pozitivno integracijo nacizma v koroški deželni spomin. Le tako je namreč mogoče slediti tudi dejstvu, da so v Beljaku leta 2002 sicer razpravljali o tem, ali naj bi bil torej Kraus pomemben aktivist v letih 1918-1920, niso pa razpravljali o njegovi nacistični preteklosti.

Prispevek Wernerja Koroschitza je važen popravek Krausovih spominov. Koroschitz odločno pripoveduje ne le o njegovi politični poti, temveč ga tesno povezuje z vzponom nacističnega gibanja v Beljaku. Pri tem riše Krausa tudi kot protagonist političnih bojev v Beljaku v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja. Ti boji pa so bili občasno siloviti. Prav v Beljaku se je nacizem lahko opiral na radikalno "rasno čisto" društveno dejavnost.

Oskar Kraus se je rodil na Dunaju in odraščal na Moravskem, od leta 1910 pa je bil dejaven kot uradnik cesarsko-kraljevih državnih železnic v Beljaku. Poleg Moritza Czeitschnerja ga lahko označujemo kot pomembnega prvoborca in voditelja nacističnega tabora in to ne le v Beljaku. Med leti 1933 in 1936 je bil večkrat aretiran. Kraus pa po letu 1938 ni bil le nadžupan, temveč tudi vodja urada NSDAP ("Gauamtsleiter") in voditelj SA. Od 1945 do 1947 je bil v britanskih internacijskih taboriščih in po postopku pred ljudskim sodiščem pri deželnem sodišču v Celovcu je bil avgusta 1947 obsojen na 20 mesecev težke ječe. Aprila 1948 je bil predčasno izpuščen.

Ko je Kraus pisal svoje spomine, ki jih je zabeležil kot zasebno in politično bilanco, je bil star 77 let in v svoji politični orientaciji nezlomljen. Prav ta orientacija je, ki daje tekstu kot viru zanimivost, predvsem ko Kraus piše o času po zlomu nacističnega režima. Izčrpno poroča o času, ko je bil v britanskih internacijskih taboriščih (Spittal ob Dravi, Federaun pri Beljaku, Wolfsberg in Weißenstein). Njegova pripovedovanja so važen popravek izjavam, npr. tisti, ki jo je izrekel avstrijski zvezni svetnik Siegfrieda Kampla (BZÖ) aprila 2005, češ da se je z letom 1945 pričel čas "brutalnega preganjanja nacistov". Kraus popolnoma drugače poroča o tem času. Do prve hišne preiskave in aretacije dne 29. maja 1945 je imel dovolj časa, da je uničil obremenilni material. Vzdušje v raznih taboriščih opisuje kot dobro, ravnanje z interniranimi je bilo znosno, predvsem pa je bilo mogoče prinesiti v taborišča živila, tobak in drugo. Tudi obiski so bili mogoči. Zaslišujoči FSS častnik, tako Kraus, "je z mano ravnal zelo razumevajoče in bil tudi poln sočutja za družino" (str. 204). V Wolfsbergu, tako kritizira Kraus, so kazali številni "kameradi zelo jasno svoje človeške slabosti, številni so se odvrnili od svoje nekdanje vere v Adolfa Hitlerja in nacizem, obsojali firerja, ..." (str. 204). Vendar je velika večina ostala nezlomljena. Tako tudi Kraus, ki je v spominih brez milosti obračunal s tistimi, ki so po letu 1945 nastopili drugo pot. Kraus je ponosen na to, da je ostal zvest sam sebi, kot je zapisal in da je njegova "ljubezen veljala le Nemčiji" (str. 220). Vendar sta Krausa zapustila sinova. Mlajši je 1948 psihično zbolel in napravil leta 1950 samomor, starejši je iz življenja svojih staršev izginil 1951. Da bi bila tu možna neka povezava z njegovo politično držo, Krausu - tako se zdi - ni prišlo na misel.

Tekoče pisana in predvsem v drugem delu bogato ilustrirana knjiga je namenjena širokemu krogu bralcev in želeli ji je, da bi bilo tako. Kljub temu se avtorja nista odpovedala izčrpnemu znanstvenemu aparatu, kar jima je treba šteti v dobro.

Brigitte Entner

Mateja Režek, Med resničnostjo in iluzijo : slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem : (1948-1958). Modrijan, Ljubljana 2005, 224 strani, ilustrirano.

V zgodovini ima vsako obdobje svoje značilnosti in je zato pomembno in za zgodovino pisje zanimivo. V vsakem zgodovinskem obdobju je nekaj takšnega, kar je mogoče označiti za "usodno" za takratno dogajanje in za nadaljnji razvoj. Ti dogodki in procesi označujejo zgodovino. To velja tudi za čas, ki ga je v knjigi orisala dr. Mateja Režek, raziskovalka, ki je svojo raziskovalno pot začela na Inštitutu za novejšo zgodovino (zaradi spleta okoliščin sedaj zaposlena na Inštitutu Nove revije-na zavodu za humanistiko). Avtorica je v svoji zgodovinski študiji, ki je njena doktorska disertacija, obdelala desetletje, v katerem so se zastavili politični in družbeni procesi, ki so oblikovali jugoslovansko (in s tem slovensko) zgodovino v obdobju t. i. druge Jugoslavije. Gre za čas od konca štiridesetih do konca petdesetih let 20. stoletja, torej za šesto desetletje prejšnjega stoletja, ki je nekako prelomno obdobje v jugoslovanski notranji politiki. V tem obdobju so se začeli in